

- Mahmud Muhammed Taha, *İslam'ın İkinci Mesajı*, Çev: Haydar Aslan, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2011, 176 s.

Değerlendiren: Bedir Sala*

Mahmud Muhammed Taha, Türkiye’de İslam ve sol arasındaki ilişkinin tekrar tartışıldığı 2000’li yıllarda tanınmaya başlanmıştır. İslam’ın İkinci Mesajı’ adlı kitabı dışında diğer kitapları henüz Türkçeye çevrilmemiştir. Bu kitabı da son zamanlarda çevrildi. 1909 yılında Sudan’ın Rufaa şehrinde doğan Taha, 1936’da İngilizler tarafından kurulmuş olan Gordon Memorial College’da mühendislik bölümünden mezun olur. İngilizlere karşı yürütülen eylemlere katıldığından dolayı tutuklanır. İki yıllık hapis hayatından sonra bir süreliğine münzevi bir hayat yaşamaya başlar. Bir süre sonra yeni bir İslami anlayışla ortaya çıkar ve yeni fikirlerini 1952’de *Bu Benim Yolum* adıyla yayımladığı kitapta bir araya getirir. Sudan’ın kaotik ortamında gerek siyasi fikirleri gerekse de dinî fikirleri dolayısıyla çeşitli baskılara maruz kalır. Özellikle İslam’a ilişkin görüşleri Sudan’daki Müslümanların çoğunluğunun benimsediği Sünni-Şafii akideye uymadığından dolayı 1968’de dinden çıktığı (irtidat) iddiasıyla yargılanır fakat suçlu bulunduğu hâlde tutuklanmadan serbest bırakılır. 1983’te Albay Cafer Numeyri iktidarı ülkenin şeriatla yönetileceğini duyurur ancak Taha buna itiraz ederek bu şeriat yönetiminin kabul edilebilir olmadığını çünkü İslam’ın özünü uyuşmadığını, baskıcı bir düzen oluşturduğunu, dolayısıyla daha sivil ve demokratik bir düzenin kurulması gerektiğini açıklayan *Ya Bu Ya da Tufan* adlı bildirisini yayınlar. Bu bildiri sonrası rejime muhalefetten dolayı yargılanan Taha, 1985 yılında kalabalık bir topluluk önünde idam edilir. İdamından kısa bir süre sonra 1969’dan beri Sudan’ı yöneten Albay Numeyri askeri bir darbeyle iktidardan düşürülür. Numeyri sonrası iktidara gelen yeni yönetim Taha’nın idam edilmesinin anayasaya aykırı olduğunu kabul ederek iade-i itibarda bulunur.²

İslam’ın İkinci Mesajı adlı kitap, Taha’nın İslam’a, İslam’ın sosyal hayat içindeki görünümüne ve ayrıca Müslümanların çağdaş problemlerine ilişkin temel yaklaşımlarını bir araya getirdiği kendi ifadesiyle “Cumhuriyetçi Dava”nın (s. 45)³ başlıca kitabıdır. Ayrıca kitabın ismi Taha’nın temel yaklaşımının kavramsallaştırılmış ifadesini yansıtmaktadır. 1966’da Arapça olarak yayımlanan kitap, Taha’nın yakın takipçisi ve dostu olan Abdullahi Ahmed El Naim tarafından 1986’da İngilizceye tercüme edilmiştir. Türkçeye çevrilirken de İngilizce çevirisi esas alınmıştır. Altı bölümden oluşan kitap, Batı uygarlığını ve bu uygarlığın niçin başarısız olduğunu, günümüz dünyasının en önemli sorunlarından biri olan birey-toplum ve birey-evren çelişkisinin nedenlerini, İslam’ın birey-toplum ve birey-evren çelişkisini nasıl uzlaştırarak bireyin mutlak özgürlüğünü koruduğunu tartışmaktadır. Son bölümlerde ise

* Araştırma Görevlisi, Hakkâri Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Din Sosyolojisi Ana Bilim Dalı.
DOI: dx.doi.org/10.12658/human.society.5.10.D0111

- 1 Bir anlamda fikirlerinin özetinin toplandığı bu kitap Türkiye’de iki farklı yayınevi tarafından farklı yıllarda basılmıştır. Bunlardan Kalkedon Yayıncılık 2008 yılında Ayrıntı Yayınları ise 2011 yılında kitabı basmıştır.
- 2 Muhammed Taha’nın hayatına ilişkin bu kısa açıklama takipçileri tarafından kurulduğu anlaşılan ve Taha hakkında bilgilerin ve makalelerin yer aldığı <http://www.alfikra.org> adlı internet sitesinde yer alan *Brief Biography of Ustadh Mahmoud Muhammad Taha* makalesinden derlenmiştir (Erişim Tarihi: 29.12.2011).
- 3 Parantez içerisinde verilen sayfa numaraları değerlendirilen kitabın sayfalarına aittir. Taha, siyasi faaliyetlerini kurduğu Cumhuriyet Partisi altında devam ettirir. “Cumhuriyetçi dava” ifadesiyle bu partinin ideolojik yönüne gönderme de bulunmaktadır.

bugün hâlâ İslam şeriatı içinde yürürlükte olan ancak İslam'ın asli ilkeleri olmayan konuları belirttikten sonra İslam'ın asli ilkelerini teşkil eden İslam'ın İkinci Mesajı'nın öngördüğü ideal toplum modelini tanımlar. Kuşkusuz İslam dünyasında Taha'nın fikirleri bir ekol oluşturacak şekilde yaygınlık göstermemiştir. Ancak farklı bir kültürel ve toplumsal yapının var olduğu Sudan'da özellikle bir dönem etkili olmuş Taha'nın bu kitabı çağdaş İslam düşüncesi içerisinde "kıy"da kalmış bir farklılığı tanıma açısından önem arz etmektedir. Bununla birlikte şunu da ifade etmek gerekir ki yazarın sadece mezkûr kitabının Türkçede yayımlanmış olması -ki her ne kadar onun temel eseri olsa da- fikirleri hakkında daha detaylı ve geniş bir şekilde tartışmayı zorlaştırmaktadır. Nitekim Taha, kitabındaki bazı konuların daha ayrıntılı açıklamaları için diğer kitaplarını sıklıkla referans vermektedir.

Taha'nın İslam'a ve Kuran'a yaklaşımı oldukça farklıdır. Kuran'ın temelde iki mesajdan müteşekkil olduğunu iddia etmektedir. Mekke döneminde inen ayetlerin ve Medine döneminde inen ayetlerin taşıdıkları mesajlar itibarıyla birbirinden farklı olduğunu belirtir. Medine dönemindeki mesajın toplumsal açıdan bugüne göre daha gelişmemiş olan topluma hitap ettiğini, Mekke dönemindeki mesajın ise bugünün toplumuna hitap ettiğini vurgulamaktadır. Böylece bugünün Müslüman toplumları için ideal bir siyasal ve toplumsal düzenin ilkelerini de Mekke dönemi ayetlerinden çıkarır.

Taha, Kuran'ı yorumlarken temelde nesh⁴ kavramını esas alır. Bu kavramı yorumlayarak kendi İslami anlayışını ortaya koyar. Taha, Kuran'ı yorumlarken "metnin ötesindeki mantığı" esas almaya çalışır. Müslümanlar için eğer bir ayet hayatın dışında kalmış ise onun nesh edilmesi gerektiğini belirtir. Burada esas olan ayetlerin işlevselliğidir. Eğer ayetler Müslüman toplumu için işlevselliğini kaybetmişse o ayet ertelenerek başka bir ayete geçilir (s. 51-53). Klasik nesh teorisi sadece üç ayetle sınırlı iken Taha neredeyse Medine döneminde inen ayetlerin bütününe nesh edilmiş olarak kabul etmektedir. Kuran'ın tarihsel bir metne indirgenmesiyle varılan bu yorumu klasik tefsir geleneği içerisinde herhangi bir ekolle irtibatlandırmak mümkün değildir. Genel anlamıyla metin ve tarih ilişkisi temelinde Kuran'ı yorumlayan Taha'ya göre mevcut İslam şeriatı içerisinde yer alan birçok konu İslam'ın asli prensipleri değil sadece zamanın şartlarına ve toplumların kapasitelerine göre uygulanan ikincil emirlerdir. Bunlar, cihat, kölelik, temel ihtiyaç dışındaki özel mülkiyet ve buna bağlı olarak zekat, kadın ve erkek arasındaki eşitsizlik, çekeşlilik, boşanma, örtünme (hicab), kadın ve erkeğin ayrı durması gibi konulardır.

Taha'yı böyle bir yönetime yönelten temel etkenin metnin lafzi manasıyla yetinmeyip metnin asıl amacını ortaya koyma çabasıdır. Ancak metnin asıl amacını ortaya koymaya çalışırken oldukça eklektik bir zihinle yaklaşmakta ve nass ile maslahatın çatışması durumunda ise maslahatı öncelerken oldukça aşırı bir yoruma gitmektedir. Taha'nın kitabını popüler kılan hususların başında ise Kur'an'ı yorumlama tarzından ziyade bu yorum sonucunda vardığı tezdir. Taha'ya göre Müslümanların siyasal ve toplumsal problemlerini çözebilecek temel yaklaşımı geliştirememelerinin nedeni İslam'ın asli ilkelerini kavrayamamaktan kaynaklanmaktadır. İslam'ın asli ilkeleri ise Mekke dönemi ayetlerinden müteşekkil *İslam'ın İkinci*

4 Sözlük anlamı bir şeyi değiştirmek, yerine başka bir şey getirmek olan nesh kavramının terim anlamı ise genel olarak şer'î bir hükmün Allah veya peygamber tarafından yürürlükten kaldırılarak yerine başka bir hükmün konulmasıdır. Kuran'ı Kerim'de yer alan "Biz bir ayetten her neyi yürürlükten kaldırır veya unutturursak, daha hayırlısını yahut benzerini getiririz. Allah'ın her şeye gücü yettiğini bilmez misin?" (Bakara: 106, Elmalı Hamdi Yazır Meali) ayeti neshin İslam şeriatı içerisindeki varlığına delil olarak gösterilmektedir.

Mesajı'dır. Bu mesajın amacı ise demokratik ve sosyalist bir İslam toplumu inşa etmektir. Taha, demokrasi ve sosyalizmi sadece Batı ile sınırlandırmaz. Bu iki kavramı daha evrensel bağlamda ele alır ve buradan İslam ile bağlantısını kurar. Mevcut Batı uygarlığını araçları geliştirip amaçları geciktirdiğinden ve bireysel özgürlük ihtiyacını sosyal adalet ile uzlaştıramadığından başarısız bulur. Buna Batı kapitalizmi ile bireyin özgürlüğünü toplumun yararına feda eden Rus komünizmi de dâhildir (s.64-65). Dolayısıyla kapitalizm ve komünizm birey ve toplum ile birey ve evren ilişkisini anlamlı bir şekilde uzlaştıramadığı için başarısızlığa uğramıştır. İslam ise yasalarıyla bunları uzlaştıran mutlak özgür olan bireyi sınırlardan ve korkulardan korumaktadır.

Taha'nın gerek Kuran'ı yorumlayış metodu, gerekse de İslam ile sosyalizm arasında kurduğu ilişkinin kuramsal düzeydeki temeli zayıftır. Özellikle nesh teorisine getirdiği radikal yorum ve İslam'ın nihai amacının sosyalist bir toplum olduğuna ilişkin argümanları problemlidir. Diğer taraftan Taha'nın fikirlerinin İngilizce konuşulan dünyada belli bir popülerliğe ulaşmasının arkasındaki temel saik Taha'nın belli konulardaki politik tavırlarından dolayı olduğu görülmektedir. Taha'nın Sudan'da gayrimüslimlere yönelik ayrımcılığa karşı çıkışı, kadın-erkek arasındaki mevcut ilişkiyi sorgulayarak hukuki ve toplumsal eşitliği savunması oryantalist perspektifle Müslüman bir toplumu okuyanlara muhtemelen hayli ilginç gelmiştir. Bunun yanında şeriatla yönetilen bir devlet tarafından idam edilmesi Taha'nın popülerliğini arttırmıştır. Nitekim Türkiye'de de şimdilik dar bir çevrede yürütülen Taha ve çalışmasıyla ilgili tartışmalar tefsir ve fıkıh bağlamında değil de daha popüler bir konu olan İslam ve sosyalizm arasında kurduğu ilişki bağlamında yürütülmektedir. Ayrıca Taha, Allah'a derin bir bağlılık hissini vurgulayacak şekilde fikirlerini sık sık ayet ve hadislere dayandırmaktadır. Fakat tezini temellendirdiği çalışmasında sorulabilecek birçok sorunun cevabını ise bulmak zordur. Bu açıdan çalışmasının içerdiği tezlerin kuramsal açıdan zayıf kaldığını söylemek mümkündür.